

Tartalom

RENDSZERVÁLTÁS, 1989

- **Sz. Bíró Zoltán:** A szovjet csapatok kivonása Magyarországról 3
- A szovjet csapatok kivonása Közép-Kelet-Európából (Burucs Kornélia) 3
- A szovjet hadsereg Magyarországon, 1944–1957 (Gombócz Márta) 4
- **Dömötörfi Tibor:** A fal „megkerülése” – találkozások a Balatonnál 11
- Magyar–NSZK kapcsolatok (D. T.) 11
- **Szász Zoltán:** „Marian” 1987–1989-ben 16

VÍZ ÉS TÁRSADALOM

- **Andrásfalvy Bertalan:** Állattartás és erdő az ártérben 20
- **Burucs Kornélia:** A vezetőkes víz Magyarországon 23

KÖZÖS DOLGAINK

- Történések kontra politikusok (G. F.) 27
- **Glatz Ferenc:** Történetírásaink a felbomlásról, 1918–2008 27
- **Arnold Suppan:** Forradalmak és államalapítások, 1918 őszén 29
- Ausztria–Magyarország felbomlása (A. S.) 29
- **Dušan Kováč:** Az átalakulás mint szlovák történelmi probléma 35
- A cseh–szlovák állam létrejötte (Oprán Emese) 35
- **Peter Švorc:** A szlovák autonómia lehetőségei 38
- **Szarka László:** Turócszentmárton, 1918 41
- **Stelian Mándruț:** Gyulafehérvár a román történetírásban 46
- **Szász Zoltán:** Magyar szemmel Erdély elszakadásáról 48
- A románok útja Gyulafehérvárhoz (Sz. Z.) 48
- **Horst Haselsteiner:** Zágráb és Belgrád a délszláv államért 55
- A szerb–horvát–szlovén állam létrehozása (Bíró László) 55

BALKÁN-TÖRTÉNET

- **Csaplár-Degovics Krisztián:** Szerb–albán konfliktus Koszovó területén 59

M. HELY

- **Tringli István:** Hunyadi Mátyás szabadtérműves szemmel 64

HÍREK

- Új elméletek a hükszósokról • Ókori tömegsír Angliában • Magyar emlékhelyek Törökországban • Orosz törvénytervezet a történelem értelmezéséről (Farkas Ildikó) 66

Címlapon:

Az utolsó szovjet alakulat elindul Hajmáskérről.

1990. november 13.

(MTI)

Támogatónk: Nemzeti Kulturális Alap

nka

História

Szerkesztő: Glatz Ferenc

A szerkesztőség tagjai: Burucs Kornélia, Demeter Zsuzsanna, Fodor Pál, Kertész István, Sipos Péter, Szász Zoltán, Zsoldos Attila

Olvasószerkesztő: Kovács Éva

Munkatársak: Farkas Ildikó, Kocsis Gabriella, Bognár Katalin, Horváth Imre (számítógépes tördelés), Nagy Béla (térkép)

Szerkesztőségi titkár: Oprán Emese

Megjelenik évente tízszer. Előfizetési díj 2009-re: 3200 Ft.

Felelős kiadó: História Alapítvány.

Szerkesztőség: 1014 Bp., Üri u. 53. Tel.: 224-6700/615, 623, 625; tel./fax: 356-0457.

Levél cím: Pf. 9. Bp., 1250. www.historia.hu
Bankszámlaszáma 11701004-20125394 OTP

Devizaszámlaszámok: Budapest Bank Rt. 1051 Bp., Hercegprímás u. 5.

USD HU47-10103104-82876600-00000997;

Euró HU46-10103104-82876600-01000309

Adószám: 19654243-2-41

Szedés, tördelés: MTA TTI Kiadványcsoport.

Nyomdagrafikai előkészítés: Krónikás Bt., Biatorbágy

Nyomás: MESTERPRINT Kft., Budapest, Vak Bottyán u. 30–32/B

Terjeszti: LAPKER Rt. és alternatív terjesztők.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,

Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp. VIII. ker., Orczy tér 1. Tel.: 06-1-303-3447; postacím: Bp., 1932).

További információ: 06-80-444 444 hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 01392409. Index: 25384

RENDSZERVÁLTÁS, 1989

Rendszerváltások és világpolitika

A fal leomlik, 1989. november 9.
Az NDK megnyitja határait Nyugat-Berlin felé

A máltai csúcstalálkozó, 1989. december 2. G. Bush és M. Gorbacsov közép-kelet-európai átalakulást meghatározó tárgyalásai

Az utolsó szovjet katona elhagyja Németországot, 1994. szeptember 1.

Az idő előrehaladtával feltárulkoznak a rendszerváltás kortörténeti forrásai. A gazdasági válság előrehaladtával mind jobban látszanak a váltás magával hozta politikai, szociális és kulturális-oktatási rendszer gyengeségei. Újra kell gombolni a mellényt? Újra kell írni a rendszerváltás történelmét? Talán... Egy biztos. Fel kell adnunk azt a két évtizedes illúziókat, hogy a szovjet rendszert tudományos intézményeink folyosóin vagy belvárosi lakások világmegváltó beszélgetésein, falusi sátor-összejöveteleken vagy a régi rendszer kádercsaládjain, illetve az MSZMP-n belüli generációváltás során döntötték meg. Hajszáltrepedések voltak ezek. De a kutatók figyelme mindinkább a világtörténelmi technikai-gazdasági és hatalompolitikai tényezőkre irányul.

A szovjet csapatok kivonása Magyarországról

1989–1991

A Szovjetunió a szocialista tábor országai közül egészen a rendszer felbomlásáig az NDK-ban, Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon állomásoztatott jelentős katonai erőt. A pontos létszámot, fegyverzetet máig rendkívül nehéz meghatározni. Erről a szovjet fél nyilvánosan soha nem adott tájékoztatást, és az is kérdéses, hogy a „befogadó” államok vezetése, illetve annak legszűkebb köre tudott-e a mindenkori tényleges helyzetről.

Egy, az 1990-es évek végén közreadott orosz tanulmány szerint a négy szatellit állam közül katonai szempontból kitüntetett szerepű Kelet-Németországban (NDK) Moszkva mintegy

550 ezer főt tartott „hadrendben” (beleértve a sorkatonákat, a hivatásos állományt és azok családtagjait, valamint a katonákat kiszolgáló polgári alkalmazottakat is). Az NDK-ba telepített Nyugati Hadseregcsoporthal lényegesen kisebb erőt képviselt az 1968-as bevonulás után Csehszlovákia területén föllállított Központi Hadseregcsoporthoz képest. A szigorúan vett katonai kontingens itt 136 ezer főből állt. Ennek mintegy felét tette ki a Lengyelországban állomásozó Északi (67 ezer fő) és a Magyarországra telepített Déli Hadseregcsoporthoz képest. A szigorúan vett katonai kontingens itt 136 ezer főből állt. Ennek mintegy felét tette ki a Lengyelországban állomásozó Északi (67 ezer fő) és a Magyarországra telepített Déli Hadseregcsoporthoz képest.

Moszkva már 1989-től jelentős részleges csapatkivonást hajtott végre a térségben, végül az 1990–1991-es teljes

Barátság '88 hadgyakorlat a Dunántúlon magyar, szovjet és csehszlovák csapatok részvételével

A szovjet csapatok kivonása Közép-Kelet-Európából

Kronológia, 1986–1992

1986

január 15. M. Gorbacsov szovjet pártfőtitkár országa leszerelési programjáról: „A fegyverkezési hajszát megszüntetését és a fegyverek csökkentését szolgáló aktív intézkedésekre való áttérés nélkülözhetetlen előfeltétele az olyan, egyre élesebb egyetemes problémák megoldásának, mint az emberi lét természetes környezetének pusztulása, az új energiaforrások felkutatásának szükségessége, a gazdasági elmaradottság, az éhség és a betegségek elleni küzdelem.”

október 15. Hat ezreddel (1 páncélos, 2 gépesített lövész, 3 légvédelmi), nyolcezer szovjet katona kivonását kezdik meg Afganisztánból, kifejezve: a Szovjetunió az afgán probléma politikai megoldását akarja. Az utolsó szovjet egységek 1989. február 15-én hagyják el az országot, amivel véget ér 9 éves afganisztáni háborújuk.

1987

január 19. Szergej Szokolov szovjet honvédelmi miniszter kijelenti: a Szovjetunió kész kizárólag hagyományos fegyverzetre támaszkodva átszervezni hadseregét, ha a többi nukleáris hatalom is ezt teszi.

1988

augusztus 2. Szigethalmon a magyar katonai vezetés és a szovjet Déli Hadseregcsoporthoz képest. A szigorúan vett katonai kontingens itt 136 ezer főből állt. Ennek mintegy felét tette ki a Lengyelországban állomásozó Északi (67 ezer fő) és a Magyarországra telepített Déli Hadseregcsoporthoz képest.

augusztus 29. A Varsói Szerződés és a NATO 5-5 tagállamának vezetői, leszerelési szakértői az európai hagyományos fegyverzetekről tanácskoznak Budapesten.

október 17. A 17 ezer főt mozgató magyar–szovjet dunántúli hadgyakorlaton 12 nyugati és 6 szocialista ország katonai megfigyelői is jelen vannak.

november 17. Nagy János bécsi magyar nagykövetség szerint a leszerelés elősegítése érdekében Magyarország hajlandó egyoldalúan csökkenteni saját fegyveres erőit, és felvetni az itt állomásozó szovjet csapatok létszámának csökkentését. – Debrecenben módosítják a szovjet katonai repülések rendjét, így kisebb lesz a vadászgépek keltette zaj.

december 7. M. Gorbacsov szovjet államfő az ENSZ-ben bejelenti: a Szovjetunió egyoldalú csapatcsökkentést hajt végre Kelet-Európában és Mongóliában. Eszerint a Varsói Szerződés tagállamaival egyeztetve 1991-ig az NDK-ból, Cseh-

folytatás az 5. oldalon ⇨

A szovjet hadsereg Magyarországon, 1944–1957

Szovjet csapatok 1944. augusztus 27–1991. június 16. között tartózkodtak Magyarországon. Jelenlétüket három szerződésben rendezték. Elsőként a fegyverszüneti egyezményben, majd az 1947-es békeszerződésben. Az osztrák államszerződés megkötése és a Varsói Szerződés megalakítása (1955) után került sor a kérdés következő szabályozására, egy 1957. május 27-én létrehozott kétoldalú egyezményben.

A fegyverszüneti szerződés aláírásától (1945. január 20.) a békeszerződés megkötéséig Magyarország kül- és belpolitikailag a Szövetséges Ellenőrző Bizottság ellenőrzése alatt állt. Teljes szuverenitását a békeszerződés megkötésével (1947. február 10.) nyerte vissza. A párizsi béke 22. cikke értelmében a békeszerződés életbe lépését követő 90 napon belül minden szövetséges fegyveres erőt vissza kellett vonni. Ez azonban nem érintette a szovjet kormány jogát arra, hogy az ország területén olyan fegyveres erőt tartson, „amelyre szüksége lehet ahhoz, hogy a szovjet hadseregnek az ausztriai szovjet megszállási övezettel való közlekedési vonalait fenntartsa”. A békeszerződésen nyugvó jogalap 1955. május 15-től, az osztrák államszerződés megkötésével szűnt meg. Ám az egy nappal korábban, 1955. május 14-én aláírt Varsói Szerződés kiegészítő egyezménye legitímálta a csapatok további itt-tartózkodását. Az egyezmény szerint a részes országok népeik békés munkája, valamint egy esetleges támadással szemben határaik és területük sértetlenségének biztosítása védelmében alakították meg fegyveres erők közös parancsnokságát. Az egyezmény megkötésével egyidejűleg született határozat szolt arról, hogy „az Egyesített Fegyveres Erők elhelyezése a szerződésben részt vevő államok területén, az említett államok [ti. a Varsói Szerződést aláíró nyolc állam] közötti megegyezés szerint és a kölcsönös védelem szükségleteinek megfelelően történik majd”.

A szovjet csapatok kivonásának követelése az 1956-os forradalom elsőként megfogalmazott igénye volt. Az 1956. november 1-jén a rádióban is elhangzott nyilatkozat, amelyben Nagy Imre miniszterelnök bejelentette Magyarország semlegességét, az ország szuverenitása szempontjából szimbolikus jelentőségűvé vált. Egyben azt is jelentette, hogy megszűnt a szovjet csapatok további itt-tartózkodásának jogcíme.

1956–1957 fordulójáig a magyar pártvezetésen belül a szovjet csapatok jövőbeli kivonása kérdésében még teljes egyetértés uralkodott. Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. november 11-i ülésén Kádár János hangsúlyozta: „Egy bizonyos idő múlva amúgy is *le kell ülni tárgyalni a szovjet csapatok kivonásának kérdéséről*, s ami a perspektívát illeti, nem kétséges, hogy *előbb-utóbb ki kell vonni Magyarországot területéről őket...*”

Az új magyar párt- és állami vezetőréteg értékelésében 1956 végén állt be fordulat, és ekkortól megerősödött az a nézet, hogy az 1956. őszi szovjet bevonulásra „a közrend helyreállítása” és „a fasizmus veszélyének elhárítása” végett volt szükség. Ami történt, azt a pártvezetés „a proletár internacionalizmus szellemé”-nek megnyilvánulásaként

fogta fel, vagy legalábbis hozta nyilvánosságra. Ezt az értékelést fogalmazta meg a kormány hivatalba lépése után kiadott első nyilatkozatában is.

1957 tavaszára a magyar pártvezetésben a szovjet csapatok kivonásáról már egyetlen szó sem esett. Az 1957. januári kormánynyilatkozat tartalmazta azt az elemet, amelyet a későbbiekben mindvégig és kizárólagosan hangoztattak: a nemzetközi helyzet s a szocialista tábor védelme teszi szükségessé jelenlétüket, és a szovjet csapatok továbbtartózkodását „a két ország baráti, testvéri és szövetséges viszonyának megfelelően a magyar és a szovjet kormány baráti tárgyalások útján kívánja rendezni”. Így 1957. január 20-án Münnich Ferenc vezetésével katonai küldöttség utazott a Szovjetunióba, hogy tárgyaljanak a Magyar Néphadseregről, s a megváltozott helyzetben a szovjet csapatok feladatairól.

A szovjet csapatok itt-tartózkodását rendező magyar–szovjet egyezmény előkészítő tárgyalásait magyar részről Horváth Imre külügyminiszter vezette. Az 1957. május 27-én Budapesten aláírt egyezményt (1957. évi 54. tvr.) a szovjet fél részéről Andrej Gromiko külügyminiszter és Grigorij Zsukov honvédelmi miniszter látta el kézjegyével.

Az egyezmény rendelkezései öt tárgykör köré csoportosultak. A legfontosabb (2–8. c.) *a csapatok létszámának, állomáshelyének meghatározása* lett volna. A szerződés azonban e vonatkozásban nem tartalmazott részletes rendelkezéseket, e tárgyra (is) az alapegyezmény alapján kötendő kiegészítő egyezmények megkötését írta elő. Tartalmazta viszont, hogy a szovjet csapatok *Magyarország területén történő csapatmozdulataikhoz* a magyar kormány vagy a kormány által meghatalmazott hatóságok beleegyezése szükséges, s gyakorlatiukat bejelentés után, csak a magyar hatóságok eseti engedélye alapján végezhetik (4. c.). Ügyszintén külön egyezmény megkötését írták elő a szovjet csapatok birtokában lévő *laktanyák és egyéb épületek használatára* vonatkozóan, valamint az általuk igénybe vett közüzemi szolgáltatások feltételeinek szabályozása tárgyában (13–14. c.) Az egyezmény részletesen szolt a *joghatóság* kérdéséről. Az itt-tartózkodó szovjet állampolgárok és családtagjaik kötelesek voltak tiszteletben tartani a magyar jogszabályokat (3. c.). Az általuk elkövetett bűntettekre és szabálysértésekre általános szabályként a magyar jogszabályokat rendelte alkalmazni. Ennek némileg ellent-

mondott az egyezmény 8. cikkelye, amely szerint a szovjet csapatok állományába tartozó személyt, aki a magyar jogrendet megsértette, a magyar fél kívánságára a szovjet szervek visszahívták. Az egyezmény másik jelentős kérdéscsoportja a szovjet csapatok itt-tartózkodásából eredő esetleges *kártérítési kérdésekre* nézve tartalmazott rendelkezéseket (9–11. c.). A kiegészítő egyezmények megkötésének előkészítésére külön testületet hoztak létre. A Budapest székhellyel működő magyar–szovjet vegyes bizottságba mindkét fél három-három tagot delegált. E bizottságot a két kormány által kinevezett egy-egy meghatalmazott vezette.

GOMBÓCZ MÁRTA

Propagandaplakát, 1955

kivonás során 100 380 szovjet állampolgárnak kellett elhagynia Magyarországot. Közülük 49 700-an katonaként – tisztként, tiszthelyettesként és sorkatonaként –, míg 18 673-an polgári alkalmazottként szolgáltak. Hozzájuk csatlakoztak még a hivatásos állomány családtagjai, létszámuk 32 007 fő volt.

A Brezsnyev-doktrína feladása

A csapatkivonás szorosan összefüggött a szocialista tábor országaira vonatkozó „korlátozott szuverenitás” doktrínájának (közismertebb nevén: Brezsnyev-doktrína) nyilvános feladásával. Mihail Gorbacsov, az SZKP főtitkára és környezete már viszonylag korán felismerte, hogy a belső reformok csak akkor lehetnek eredményesek, ha sikerül a Szovjetunió nemzetközi megítélésén is jelentősen javítani.

A szovjet vezetés számára az 1980-as évek második felében Kelet- és Kelet-Közép-Európa nem tűnt sem fontosnak, sem olyan területnek, ahol Moszkvának továbbra is aktív irányító szerepet kellene betöltenie. Már a Gorbacsov-korszak viszonylag korai szakaszában lehetett találkozni olyan vezető szovjet politikusi megnyilatkozásokkal – bár még nem nyilvánosan –, amelyek az egyes kommunista pártok önállóságát, a „nemzeti adottságok sajátos természetének” figyelembevételét hangsúlyozták. Nem volt azonban ekkor még teljesen világos, *hol is húzódnak meg az önállóság határai*, és hogy egy esetleges „határátlépés” milyen következményekkel – netán büntetéssel – járna.

Ebben a tekintetben a döntő fordulatot a Gorbacsov 1988. márciusi jugoszláviai útján elhangzottak, illetve az akkor elfogadott szovjet–jugoszláv közös nyilatkozat hozta. Ez megerősítette, hogy Moszkva ezentúl tiszteletben tartja a *minden államot megillető „függetlenség és szuverenitás elvét”*, továbbá valamennyi testvérpártnak azt az „elidegeníthetetlen jogát”, hogy országa társadalmi és politikai fejlődéséről, illetve annak irányáról maga döntsön. (Ez az elv már korábban, március elején elhangzott Gorbacsov szájából, de igazi világpolitikai jelentőséget egy el nem kötelezett országban, Jugoszláviában megismételve kapott.) A jugoszláviai nyilatkozat határozottan *elutasított*

Gorbacsov az ENSZ-ben bejelenti országának haderejének egyoldalú csökkentését, 1988

ta a más országok belügyeibe történő beavatkozást, „történjék az bármilyen ürüggyel is”. Ez már világos beszéd volt, amit Gorbacsov néhány hónappal később, az 1988 júniusában ülésező XIX. pártkonferencián előadott főtitkári beszámolójában ismételtelen megerősített. Ez a Brezsnyev-doktrína nyilvános felmondását jelentette.

A haderőcsökkentés megkezdése

Ahhoz azonban, hogy Moszkva törekvéseit – mind Nyugaton, mind pedig térségünkben – komolyan lehessen venni, további gyakorlati lépéseket kellett tenni. Ezt a célt szolgálták a szovjet pártfőtitkárnak az ENSZ 1988. decemberi közgyűlésén tett bizalomerősítő javaslatai. Gorbacsov – többek között – felvetette, hogy az államok *kölcsönösen mondjanak le az erőszakról* és az erőszakkal való fenyegetésről. Bejelentette továbbá, hogy a Szovjetunió kész katonai doktrínájának tisztán védelmi jellegűvé alakítására és a *Kelet-Európában, továbbá a Szovjetunió európai részén állomásozó szovjet haderő jelentős, mintegy félmillió fővel történő csökkentésére*. Moszkva vállalta, hogy a térségből 1991-ig kivonnak 10 ezer harckocsit, 8500 tüzérségi löveget és 800 harci repülőgépet. Ez Magyarország esetén mintegy 10 ezer katona, továbbá 450 harckocsi, 200 tüzérségi löveg és aknavető, valamint 3000 gépjármű visszarendelését jelentette. (Az 1989. április 25-én meginduló részleges magyarországi csapatkivonás egy teljes

szlovákiából és Magyarországról 50 ezer katonát és 5 ezer harckocsit vonnának ki. A Szovjetunió európai területén állomásozó haderőt (félmillió katona) és fegyverzetének mennyiségét is mérséklék. A szovjet bejelentést a nagy nyugati lapok „Új korszak”, „Történelmi nap”, „Egyoldalú gesztus”, „Gorbacsov ajándéka” címekkel jellemezték.

december 8. Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszter nyilatkozata: a Magyarországon állomásozó szovjet alakulatok egynegyedét érintheti a haderőcsökkentés.

1989

január 10. Grósz Károly, az MSZMP főtitkára nyilatkozata egy japán napilapnak: heteken belül megkezdődik a szovjet csapatok részleges kivonása Magyarországról, de „folytatjuk részvételünket a Varsói Szerződés szervezetében”.

január 25. Elkészül az „ideiglenesen hazánkban állomásozó” szovjet Déli Hadseregcsoporthoz tartozó kivonásának ütemterve. Eszerint az év első felében hazaindul Veszprémből 1 szovjet harckocsihadosztály és 1 kiképző harckocsiszázad. Júliustól decemberig távozik 1 szovjet deszant rohamzászlóalj és a tököli repülőtérről 1 vadászpilótaezred. 1990-ben egy szovjet vegyvédelmi zászlóalj és a szolnoki katonai tiszti iskola állományát indítják hazafelé. A kiürített létesítmények sorsáról folytatják a tárgyalásokat.

április 25. Megkezdődik a szovjet csapatok részleges kivonása: Kiskunhalasról hazaindul a 13. szovjet harckocsigárdaosztály. A UPI hírügynökség fülidézi, hogy a magyar és szovjet vezetők 1957 májusában kötött megállapodása nem korlátozta a szovjet egységek jelenlétének időtartamát. Az ABC c. lap emlékeztet Fejti György KB-titkár korábbi nyilatkozatára, miszerint Magyarország semlegessége nem a magyar vezetésén, hanem a nagyhatalmak közötti esetleges megállapodáson múlik.

május 7. Debrecenben MDF-kezdemenyezésre lakossági fórumon követelik a szovjet katonai repülőter bezárását.

május 16. Az MSZMP PB napirendjén: a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete következő ülésén vessék fel a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok kivonásának kérdését.

május 18. A bécsi Kurier c. napilap kommentárban foglalkozik azokkal a Washingtonból származó hírekkel, miszerint Budapesten tartanak meg az első Bush–Gorbacsov-találkozót, az USA így „jutalmazná” a Keleten végbemenőt nyitást és demokratizálást.

május 19. Sárbogárdról és Debrecenből hazaindítják a szovjet alakulatokat, de mindkét laktanyába a Nyugat-Dunántúlról telepítenek át szovjet katonákat.

május 28. Lezárul a szovjet szárazföldi erők 1989-re bejelentett magyarországi csapatcsökkentése. Egy hónap alatt 10 400 szovjet katona, közel 300 harc-

kocsi, 150 páncélozott harcjármű, valamint a bejelentett szárazföldi tüzérségi technika 90%-a hagyta el az országot.

június 13. Bonnban M. Gorbacsov szovjet államfő és Helmut Kohl nyugat-német kancellár politikai nyilatkozatot ír alá, melyben megerősítik: minden állam szabadon dönthet politikai és társadalmi rendszeréről.

június 15. A Fidesz kezdeményezésére 200 fő a szovjet csapatok kivonását követeli a szovjet nagykövetség előtt. „Nem kívánjuk az azonnali kiválást a Varsói Szerződésből, de követeljük, hogy azonnal kezdjék meg erről a tárgyalást” – nyilatkozta az egyik szervező.

június 16. Nagy Imre és mártírtársai újratemetésén gyászbeszédében Orbán Viktor, a Fidesz választmányi tagja a szovjet csapatok azonnali kivonását követeli.

június 23. A Fidesz szervezésében fiatalok jelképesen elfoglalják a szovjet csapatok távozásával megüresedett szombathelyi laktanyát.

július 24–25. Moszkvában a szovjet csapatok további kivonásáról tárgyalnak Gorbacsovval az MSZMP vezetői, Nyers Rezső és Grósz Károly. Nyers kifejti: Magyarország a híd szerepét kívánja betölteni Kelet és Nyugat között. Szerintük megfelelő nemzetközi helyzetben a csapatcsökkentések a teljes kivonáshoz vezethetnek.

harckocsi-hadosztályt, egy kiképző harckocsi-ezredet, egy rakétaezredet, egy vadászrepülő-ezredet, egy deszant rohamegységet, egy vegyvédelmi zászlóaljat, egy tisztesképző alakulatot és még néhány más alegységet érintett.)

1988 végére a legfelsőbb szovjet vezetés számára is világossá vált: a katonai kiadások jelentős csökkentése nélkül nincs esély a *szovjet gazdaság konszolidálására* és a lakosság súlyosbodó életkörülményeinek javítására. Ebből a szempontból felettébb beszédes annak a politikai bizottsági ülésnek (1988. december 27–28.) a jegyzőkönyve, ahol Gorbacsov ENSZ-közgyűlésbeli beszédének fogadtatását tárgyalták. A párt főtitkára – Ligacsovna arra a kérdésre, hogy nem kellene-e legalább a pártot tájékoztatni az ország valós katonai kiadásairól – a következőket válaszolta: „Őszintén szólva ezt egyelőre titkoljuk. Ma még ezt a pártnak sem lehet elmondani, előbb rendet kell tenni. Ha ma elmondanánk, hogy mennyit költünk a nemzeti jövedelemből védelemre, az semmissé tenné az ENSZ-beli felszólalást. Mert egyetlen más országban sincs ilyen helyzet. Csak a nyomor-

gó országokban, ahol a költségvetés fele megy el katonai célokra.”

Ugyanezen a PB-ülésen Jazov honvédelmi miniszter a szovjet csapatok Kelet-Európából történő részleges kivonásáról már mint eldöntött tényről beszélt. A miniszter a Védelmi Tanács 1988. november 9-i döntésére hivatkozva jelentette be, hogy a szovjet haderő NDK-ból, Csehszlovákiából, Magyarországról és Lengyelországból történő részleges kivonásának terve elkészült. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a szovjet vezetésnek – a csapatkivonásokon és a „szabad döntés” jogának átengedésén túl – meglehetősen homályos elképzelései voltak a kelet-közép-európai térség jövőjével, illetve a Szovjetunió régióbeli szerepével kapcsolatban.

Teljes vagy részleges kivonás

Magyar részről hivatalosan először 1989 tavaszán vetődött fel a szovjet csapatok további kivonásának ügye. Az elvi megállapodásról – ami még 1989. március végén a Gorbacsov és Grósz Károly közt folyó moszkvai megbeszélésen született – csak a néhány hónap-

A SZOVJET CSAPATOK KIVONÁSA MAGYARORSZÁGRÓL 1989–1991

Nyikolaj Rizskov és Németh Miklós a plenáris tárgyalás előtt a Minisztertanács épületében. Moszkva, 1989. március 3.

pal később megtartott Gorbacsov–Nyers–Grósz hármastalálkozóról készített feljegyzésből lehet tudni. Ez a július végén készített dokumentum rögzíti, hogy a tárgyalásokon „áttekintették a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásával kapcsolatos fontosabb kérdéseket is”. Majd a feljegyzés azzal folytatódik, hogy „Nyers elvtárs emlékeztetett arra, hogy Grósz és Gorbacsov elvtárs márciusi megbeszélésén elvi megállapodás született a csapatkivonás folytatásáról”. Ugyanakkor e megállapodásnak nyoma nincs a márciusi találkozóról készített feljegyzésben. Ennek ellenére magyar részről minden bizonnyal már márciusban fölvehették

a kérdést, de valószínűleg, ahogy júliusban is, még csak a részleges kivonásról, illetve annak folytatásáról volt szó. A júliusi találkozóról készített feljegyzés szerint „Nyers elvtárs felvetette: erősítsük meg a márciusi megállapodást, és gondoljuk végig a szovjet csapatok további kivonásának kérdését, ezt valamilyen formában hozzuk nyilvánosságra”. Gorbacsov egyetértett a magyar javaslattal és azt ajánlotta, hogy a tájékoztatás az ezzel kapcsolatban megfogalmazott szovjet sajtóközlemény szellemében járjon el. Ez pedig félreérthetetlenül fogalmazott, amikor leszögezte: a felek „új lépéseket tesznek a szovjet csapatok további csökkentésére, összhangban az európai leszerelési folyamatokkal és a bécsi tárgyalások előrehaladásával”. Vagyis ekkor még szó sincs a teljes kivonásról, mindössze az 1989. április 25-én megkezdett részleges kivonás folytatásáról.

A teljes kivonás gondolata – mint belátható időn belül teljesíthető terv – moszkvai oldalon először csak 1989 őszén bukkan fel egy szakértői anyagban, amit Georgij Sahnazarov, Gorbacsov közeli munkatársa és tanácsadója készített a szovjet pártfőtitkár számára. Az október 14-i keltezésű feljegyzés a szovjet csapatok Kelet-Európából való kivonásáról értekezett, először vetve fel a teljes kivonás lehetőségét. Igaz, Sah-

Nyers Rezső és Grósz Károly 1989. július 24–25-i moszkvai látogatása

„A megbeszéléseken a magyar és a szovjet vezetők áttekintették a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásával kapcsolatos fontosabb kérdéseket is. Nyers elvtárs emlékeztetett arra, hogy Grósz és Gorbacsov elvtárs márciusi moszkvai megbeszélésén elvi megállapodás született a csapatkivonások folytatásáról. Akkor a szovjet fél kérte, hogy e megállapodás ne kerüljön nyilvánosságra. [Az MSZMP PB számára készült tájékoztatóban erről a tárgyalási témáról nem esett szó.] A mostani tárgyalásokon Nyers elvtárs felvetette: erősítsük meg a márciusi megállapodást, és gondoljuk végig a szovjet csapatok további kivonásának kérdését, ezt valamilyen formában hozzuk nyilvánosságra. Gorbacsov elvtárs a szovjet vezetés nevében egyetértett az elképzeléssel. Javasolta, hogy e kérdés érintésénél abból a megfogalmazásból induljunk ki, amelyet a szovjet fél sajtóközleménye tartalmaz e témáról: »A tárgyalások során a felek érintették a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok tartózkodásának kérdéseit, és megállapodtak abban, hogy új lépéseket tesznek a szovjet csapatok további csökkentésére, összhangban az európai leszerelési folyamatokkal és [a] bécsi tárgyalások előrehaladásával.« Nyers és Grósz elvtárs a javasolt szöveggel egyetértett.”

Forrás: Jelentés az MSZMP Politikai Intéző Bizottságának Nyers Rezső és Grósz Károly 1989. július 24–25-i moszkvai látogatásáról. In: Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel. Dokumentumok az egykori SZKP és MSZMP archívumaiból 1985–1991. (Szerk.: Baráth Magdolna, Rainer M. János.) 1956-os Intézet, Bp., 2000.

november 4. Az 1956-os felkelés leverésének és a szovjet hadsereg bevonulásának 33. évfordulója alkalmából tartott megemlékezésen a Magyar Október Párt és a Magyar Radikális Párt a Szovjetunió nagykövetsége előtt követeli a szovjet csapatok azonnali és feltétel nélküli kivonását. A kormány elhatárolja magát a tüntetéstől. A TASZSZ tudósítója kiemeli, hogy „a Szovjetunióval szembeni barátságtalan akciót a szovjet nép legnagyobb ünnepeként, a nagy októberi szocialista forradalom évfordulójára időzítették”.

december 21. Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszter újabb szovjet csapatkivonásokat jelent be. 1990-ben távozik 1 harci rakétadandár, 1 vadászbombázó repülőzred, 1 gépesített lövészezred, 2 harcokosi-zászlóalj és 2 építőalakulat. 1990. január 8-án a szovjet vezérkari főnök helyettese hasonlóan nyilatkozik.

1990

január 5. Az Országgyűlés külügyi és honvédelmi bizottsága javasolja: hatalmazza fel a Minisztertanácsot, hogy – a bécsi haderő-csökkentési tárgyalásokra tekintettel – szorgalmazza a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok mielőbbi, lehetőleg 1990 végéig történő kivonását.

január 9. A KGST 45., szófiai ülészakán Németh Miklós magyar és Nyikolaj Rizskov szovjet kormányfő elvi megállapodást köt a csapatkivonások ütemtervéről.

január 16. A szovjet Déli Hadseregcsoporthoz kiüríti az esztergomi katonai kórházat, melyet az egykori szemérműben és az ehhez kapcsolódó egyházi épületben rendeztek be. A felújításra szoruló óriási műemlékegyüttest a katolikus egyház kapta vissza.

január 23. Németh Miklós kormányfő a parlamentben bejelenti: szovjet–magyar szakértői tárgyalások kezdődnek a lehető legrövidebb időn belüli teljes csapatkivonásról, mivel az „már sem politikai, sem katonai szempontból nem indokolt”.

január folyamán Németh Miklós kormányfő megbízza Annus Antalt a szovjet csapatok kivonásával kapcsolatos feladatok előkészítésével.

február 8. A honvédelmi miniszter felhívja a szovjet Déli Hadseregcsoporthoz parancsnokát: február–április közepéig – vagyis a hazai politikai választási kampány idején – kiképzési gyakorlatot csak a helyőrségeikben folytassanak.

február 10. A január 15-től folyó tárgyalások eredményeként megszületik a csehszlovák–szovjet megállapodás: a szovjet csapatok nagy része május végéig, a csehszlovákiai választásokig, elhagyja az országot.

február 13. Magyarország javaslata a bécsi haderő-csökkentési tárgyalásokon: a NATO és a Varsói Szerződés tagállamai legfeljebb 225 ezer katonát

állomásoztathatnak – az érintett országokkal megállapodva – határaikon kívül.

március 1. A szakértői tárgyalások újabb fordulóján kiderül: jelentősen eltér a magyar és a szovjet álláspont a csapatkivonások végleges határidejét és ütemezését illetően.

március 10. Eduard Sevardnadze szovjet és Horn Gyula magyar külügyminiszter Moszkvában aláírják a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok teljes kivonásáról szóló kormányközi egyezményt. Eszerint március 12-én a Déli Hadseregcsoport veszprémi gépesített lövészegységének egyik zászlóalja a hajmáskéri vasútállomásra indul haza. A csapatkivonások 1991. június 30-ig befejeződnek. A kivonások ütemtervével ügyeltek arra, hogy elsőként a csapásmérő, támadó erők hagyják el az országot. (A kivonási tárgyalásokig a magyar fél nem rendelkezett pontos információkkal a Magyarországon állomásozó csapatok létszámáról, elhelyezkedéséről. Kiderült: 49 700 katonát tartózkodik itt, egyharmaduk tiszt-tiszthelyettes. A polgári alkalmazottakkal és családtagjaikkal együtt közel 100 ezren voltak. A szovjet csapatok 27 146 különféle harcjárművel és gépjárművel, 230 ezer tonna lőszerrel, 100 ezer tonna üzemanyaggal rendelkeztek. A szovjet erők közel 60 helyőrségben, katonavárosban helyezkedtek el, s 6 repülőterük volt.)

március 11. A litván parlament üzenete a szovjet elnöknek: ideiglenesen tekintik a szovjet hadsereg ottani állomásoztatását.

március 17. A Varsói Szerződés prágai külügyminiszeri találkozáján a magyar, a csehszlovák és a lengyel küldöttség a jövőre egységes Németország NATO-tagságát előnyösnek tartja; a többi tagállam az új ország semlegességét pártolja.

április 24. Magyar–szovjet szakértői megállapodás a csapatkivonás felgyorsításáról.

április 25. A Honvédelmi Minisztérium zömében polgári hasznosításra adja át a szovjet csapatok által használt gyakorló- és lőtereket, s csak a kiképzéshez feltétlenül szükségeseket tartja meg.

május 8. A magyar fél cáfolja a The Washington Post c. amerikai lap értesülését, miszerint az Egyesült Államok Magyarországról is jutott szovjet haditechnikai titkokhoz, amikért 250 millió dollárt fizetett a Varsói Szerződés tag-országaiiban lévő kapcsolatainak.

május 15. Az Országgyűlés napirendre veszi Magyarországot és a Varsói Szerződés viszonyának rendezését.

május 18. Elhagyja Debrecen a szovjet repülőezred.

június 7. A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete moszkvai ülésén Magyarország hivatalosan bejelenti: 1991 végéig ki akar lépni a katonai szervezetből.

június 26. Antall József kormányfő, Göncz Árpád ideiglenes államfő, Für

nazarov ezt a javaslatot csak Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország esetében tartotta aktuálisnak, míg Kelet-Németország vonatkozásában csak további csapatcsökkentést képzelt el. A tanácsadó öt pontban foglalta össze a teljes kivonás indokoltságát. Szerinte azért lehet immár Kelet-Európa jelentős részéről kivonni a szovjet csapatokat, mert „az ezekben az országokban állomásozó egységek katonai jelentősége jelen körülmények között csekély”. Majd még hozzátette: „Lényegében az ellenzéki erők elrettentésére szolgáltak, ami mostanra tárgyalanná vált.” Végül pedig leszögezte, „ hogy ha

nem is ma, de holnap Magyarország és Lengyelország új kormányai követelni fogják csapataink kivonását. Ez esetben jobb lesz, ha mi kezdeményezzük, s nem ellenfeleink nyomására és gúnykacaja közepette vonulunk ki.” A Nagy Imre-temetésén elmondott Orbán-beszéd után aligha lehettek e tekintetben illúziói Moszkvának. A meglepő inkább az lehet, hogy a felismerés csak hónapokkal később ért be.

Tárgyalások és megegyezések

1990 elején a budapesti kormány a kérdésről tárgyalásokat kezdeményezett

Magyar–szovjet egyezmény a csapatkivonásról

„A Magyar Köztársaság kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormánya (a továbbiakban: felek), a Magyar Köztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége közötti baráti és jószomszédi kapcsolatok fejlesztésére való törekvéstől vezérelve, következetesen betartva a nemzetközi jognak az ENSZ alapokmányában és az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet záráskörményében megerősített alapelveit, beleértve a szuverenitás és a belügyekbe való be nem avatkozás elvének tiszteletben tartását.

A Magyarországon ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok kivonását az európai és a nemzetközi bizalom és biztonság erősítésére irányuló együttes erőfeszítéseik szerves részének tekintve az alábbiakban állapodtak meg:

1. cikk. A Magyar Köztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok kivonására 1990–1991 folyamán kerül sor.

A szovjet csapatok kivonása a Magyar Köztársaság területéről 1990. március 12-én kezdődik és 1991. június 30-ig fejeződik be.

Kivonásra kerül a szovjet csapatok egész személyi állománya, beleértve a szovjet állampolgárságú polgári személyeket, valamint fegyverzete, harci technikája és anyagi eszközei.

A szovjet csapatoknak a Magyar Köztársaság területéről való kivonása ütemezési tervét a jelen egyezmény melléklete tartalmazza és az annak elválaszthatatlan részét képezi.

2. cikk. A Magyar Köztársaság kormánya közreműködik a szovjet csapatok Magyarországot területéről való kivonásának végrehajtásához szükséges feltételek biztosításában.

3. cikk. A szovjet csapatok elszállítása, valamint a különböző anyagok és hulladékok hátrahagyása és megsemmisítése a polgári lakosság érdekeinek figyelembevételével és a környezetvédelmi jogszabályok betartásával történik.

4. cikk. A Magyar Köztársaság területén tartózkodó szovjet csapatoknak a kiképzési-harci tevékenységgel kapcsolatos mozgását – ideértve a repüléseket is – korlátozzák.

5. cikk. A felek kijelölik meghatalmazottjukat ezen egyezmény rendelkezései végrehajtásának biztosítására, a szovjet csapatoknak a Magyar Köztársaság területéről történő rendezett kivonásának ellenőrzésére, az objektumok, felszerelések és más anyagi eszközök egyeztetett módszerekkel történő nyilvántartásba vételére, felértékelésére, átadására vagy értékesítésére.

6. cikk. A szovjet csapatok jogi státusát, valamint a csapatok ideiglenes magyarországi tartózkodásával kapcsolatos vagyoni, pénzügyi és egyéb kérdéseket a csapatoknak a Magyar Köztársaság területéről történő végleges kivonásáig a Magyar Népköztársaság kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormánya között, [a] Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen tartózkodó

Moszkvával. A két kormányfő (Németh Miklós és Nyikolaj Rizskov) többszöri egyeztetése nyomán február elején került sor a két kormánydelegáció első hivatalos tárgyalására. (Annus Antalt már 1990. januárban megbízta Németh Miklós kormányfő a csapatkivonások előkészítésével.) A magyar küldöttséget Somogyi Ferenc külügyi államtitkár, míg a szovjet delegációt Ivan Aboimov külügyminiszter-helyettes vezette. A legfőbb vitapont a teljes kivonás végső dátuma volt. Budapest szerette volna, ha erre legkésőbb 1991. június 30-áig sor kerül, míg szovjet részről ezt csak augusztus végére tartották megoldhatónak. Végül

sikerült mindkét fél számára elfogadható megoldást találni. Moszkva vállalta, hogy a harci egységeket még 1990 végéig, míg a technikai eszközöket – az eredeti magyar elvárásoknak megfelelően – 1991. június 30-áig kivonja. Az erről szóló megállapodást 1990. március 10-én Moszkvában Horn Gyula magyar és Eduard Sevardnadze szovjet külügyminiszter írta alá.

Vagyonjogi és pénzügyi vita

A teljes csapatkivonást az előzetesen kitűzött határidőnél korábban, 1991. június 19-ére sikerült teljesíteni. Ezen a napon

szovjet csapatok jogi helyzetéről 1957. május 27-én kötött egyezmény, valamint más, érvényben lévő magyar–szovjet egyezmények rendelkezései határozzák meg.

7. cikk. A szovjet csapatok kivonásával kapcsolatos azon vagyonjogi-pénzügyi és egyéb gazdasági kérdéseket, amelyeket az érvényben lévő szerződések nem rendeznek, külön megállapodások fogják szabályozni. A felek megteszik a mielőbbi intézkedéseket annak érdekében, hogy a fenti kérdések megoldódjanak a szovjet csapatok teljes kivonásáig.

8. cikk. Ezen egyezmény értelmezésével és alkalmazásával, valamint a szovjet csapatok ütemezési terv szerinti kivonásának végrehajtásával kapcsolatos vitás kérdéseket a felek a Magyar Köztársaság kormánya és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének kormánya között 1957. május 27-én, a Magyar Népköztársaság területén ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok jogi helyzetéről kötött egyezmény 17. cikke alapján létrehozott magyar–szovjet vegyes bizottságban a kérdés berterjesztésétől számított 30 napon belül rendezik.

Ha a vegyes bizottság valamely elé utalt kérdésben nem tudna dönteni, a vitát diplomáciai úton kell megoldani.

9. cikk. Ezen egyezmény rendelkezései nem érintik a felek között érvényben lévő két- és többoldalú egyezményekből eredő kötelezettségeket, beleértve azokat, amelyek az 1955. május 14-én Varsóban kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződésből származnak.

10. cikk. Ez az egyezmény az aláírása napján lép hatályba.

Készült Moszkvában, 1990. március 10-én, két eredeti példányban, magyar és orosz nyelven, mindkét szöveg egyaránt hiteles.”

Az egyezményt magyar részről Horn Gyula, szovjet részről Eduard Sevardnadze külügyminiszterek írták alá.

Forrás: Magyarország Politikai Évkönyve. Bp., 1992.

Horn Gyula és Eduard Sevardnadze aláírják a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok kivonásáról szóló megállapodást. Moszkva, 1990. március 10.

Lajos honvédelmi miniszter és Kéri Kálmán képviselő a szovjet Déli Hadseregcsoporthoz parancsnokával tárgyal a csapatkivonás kapcsán felmerült pénzügyi problémákról.

június 28. A Varsói Szerződés és a NATO képviselői Bécsben részmegállapodást írnak alá a hagyományos fegyverzetekről. Eszerint mindkét katonai tömb legfeljebb 20 ezer tankot és 30 ezer páncélozott járművet állomásoztathat Európában.

július 2. A szovjet csapatkivonás leállításával fenyegetőzik a Magyarországon állomásozó csapatok parancsnoka, ha a magyar kormány nem fizet a kiürített létesítményekért. Für Lajos ellenérve: lehetetlen egyenként fölértékelni az ingatlanokat, és a mostanra leromlott állapotú objektumok többségét magyarok építették.

augusztus 7. A szovjet Déli Hadseregcsoporthoz parancsnoksága közli: felelőségre vonják a Magyarországon hadianyagot árusító szovjet katonákat.

szeptember 24–28. Budapesten kormány szintű tárgyalások a csapatkivonás gazdasági kérdéseiről. A szovjet fél 2,5 milliárd rubelt, valamint a csapatok és a polgári személyzet hazatelepítési költségeit igényli, kötelezi viszont magát a környezeti károk megtérítésére. Magyarország megfontolja a szovjet csapatok által létesített objektumok vegyes vállalatok útján történő hasznosítására.

október 12. Német–szovjet szerződés a szovjet csapatok kivonásának feltételeiről. Eszerint a szovjet katonák 1994. december 31-ig távoznak Németországból. Bonn otthoni beilleszkedésüket 12 milliárd márkával támogatja.

1991

január 21. Megkezdik a szovjet csapatok kivonását az egykori NDK területéről.

február 3. Magyar–szovjet szakértői meg egyezés arról, hogy milyen módszerrel mérik fel a szovjet csapatok által okozott környezeti károkat. Továbbra is vitatottak azonban a pénzügyi követelések.

április 1. Gorbacsov szovjet államfő februári javaslata nyomán megszűnik a Varsói Szerződés tagállamok közül egyedülként – Varsóval még nem állapodott meg a kivonás feltételeiről és határidejéről.

április 9. Egy atomtöltetekkel is felszerelt rakétaegység kivonásával a szovjet csapatok megkezdik kivonulásukat Lengyelországból. Moszkva azonban – a volt Varsói Szerződés-tagállamok közül egyedülként – Varsóval még nem állapodott meg a kivonás feltételeiről és határidejéről.

április 23. Németh Miklós volt miniszterelnök sajtónyilatkozatban megerősíti: Magyarországon a Varsói Szerződés keretében tároltak szovjet atomfegyvereket, amelyeket 1989 őszéig elszállítottak.

június 16. Az utolsó szovjet katonai sereglény éjfél előtt néhány perccel elhagyja Magyarországot. 19-én Viktor Silov altábornagy, a Déli Hadseregcsoporthoz

Az utolsó szovjet katona is távozik a mátyásföldi volt szovjet katonai parancsnokságról és tiszt lakótelepről. Budapest, 1991. június 7.

A szombathelyi volt szovjet laktanya épülete. A tűzszerészek éles, bár indítószervezet nélküli aknákat találtak a laktanya területén, 1990

parancsnoka személyében az utolsó szovjet katona is távozik. Az elszámolási kérdések azonban nyitottak maradnak.

június 20. A magyar kormány 100 milliárd Ft-ra becsüli a szovjet csapatok által okozott károk mértékét, ebből 66,5 milliárd Ft a környezeti kár. – Befejezik a szovjet csapatok kivonását Cseh–Szlovákiából.

június 23. A pénzügyi elszámolásról folyó tárgyalásokon a szovjet fél csak 2 milliárd Ft-nyi környezeti kár megtérítésére volt hajlandó.

július 15. A szovjet haditengerészet utolsó egységeit is kivonják Németországból.

augusztus 7. Parafálják a szovjet csapatok által Cseh–Szlovákiában okozott károk rendezéséről szóló megállapodást.

október 6. A Balti Tanács határozata szerint a szovjet csapatoknak 1991. december 1-jéig el kell hagyniuk Litvániát, Lettországot és Észtországot.

1992

május 21. Aláírják a volt szovjet alakulatok Lengyelországból történő kivonását szabályozó megállapodást. Október 2-án megállapodnak a csapatkivonás pénzügyi kérdéseiről is.

május 14. Kormányrendelet értelmében a magyar állami tulajdonú volt szovjet ingatlanokat a Kincstári Vagyongazdálkodási Szervezet kezeli, az eladott ingatlanokon a környezeti kár enyhítése az új tulajdonosokat terheli.

november 11. Borisz Jelcin orosz államfő Budapesten aláírja azt a megállapodást, amelyben Magyarország és Oroszország kölcsönösen lemond a csapatkivonással kapcsolatos anyagi követeléseiről. Magyarország humanitárius segélyként 10 millió dollár értékű gyógyszert szállít az orosz hadseregnek, és megvizsgálja, miként tudná támogatni a kivont katonák oroszországi lakásépítését. Az oroszok – adósságuk fejében – 800 millió dollár értékben fegyvereket szállítanak.

Összeállította:
BURUCS KORNÉLIA

hagyta el az utolsó szovjet katona is Magyarország területét. A felek közti vagyoni, illetve pénzügyi vitát azonban ekkorra még nem tudták lezárni. Ennek eshetőségével mindkét oldalon számoltak, így a magyar kormány április 5-én csapatkivonási kormány meghatalmazottá nevezte ki Annus Antal vezérőrnagyot, a Magyar Honvédség vezérkari főnökének általános helyettesét. Annus felhatalmazása nemcsak a kivonás zökkenőmentes lebonyolításának ellenőrzésére terjedt ki, de a *megoldatlan vagyoni problémák* tárgyalásos rendezésére is. A magyar tábornok szovjet partnere előbb Matvej Burlakov vezérezredes, a Déli Hadseregcsoport parancsnoka volt, majd pedig utóda, Viktor Silov altábornagy.

Számos kérdésben mutatkozott komoly nézeteltérés. A vita abból a tisztázatlan és átláthatatlan helyzetből alakult ki, amit az 1957-ben megkötött kormányközi megállapodás hozott létre. Ennek értelmében ugyanis az átengedett, magyar pénzből épített objektumok használatáért a szovjet félnek nem kellett bérleti díjat fizetnie, egyetlen kötelezettsége volt csupán, az állagmegóvás. Ezt azonban az esetek nagy többségében szovjet oldalon erősen elhanyagolták, mint ahogy hasonló „nagyvonalúsággal” bántak a környezetvédelmi szabályok betartásával is. Szovjet részről például kezdetben megpróbáltak ragaszkodni ahhoz, hogy a magyar fél minden egyes katonai objektum (laktanya, lakótelep, raktárbázis stb.) átvétele után fizesse ki az átadók által megállapított ellenértéket. A tárgyalások korai szakaszában ugyanis a szovjet félben fel se merült, hogy az eredetileg magyar tulajdonú laktanyák szovjet használat utáni állapotá-

ért, illetve a környezetben okozott károkért bárminemű felelősséggel is tartozna. Magyar részről ugyanakkor a kezdet kezdetétől ragaszkodtak ahhoz, hogy a kölcsönös elszámolásra csak a teljes átadás után kerüljön sor, amikor világossá válik az átadott objektumok állaga, illetve értéke. A másik fajsúlyos vitapont a laktanyák „státusa”, vagyis azok vissza-, illetve átadása körül alakult ki. A magyar álláspont szerint a csapatkivonás során kiürülő objektumokat két kategóriába kell sorolni. Az egyikbe azokat, amelyeket a szovjetek visszaadnak, merthogy évtizedekkel korábban a magyaroktól vették át, a másikba pedig azokat, amelyeket a szovjetek saját költségükön építettek föl.

Miután nem sikerült 1991 derekára a vitás kérdésekre megoldást találni, a magyar kormány az ügy képviselőjét eggyel magasabb szintre emelte és a feladattal Kádár Béla külgazdasági minisztert bízta meg. Magyar oldalon már ekkor kezdett körvonalazódni a „nullszaldós” *kompromisszum* lehetősége, ami azt jelentette volna, hogy a szovjetek nem fizetnek az általuk okozott környezeti károkért, és Magyarország sem fizet a szovjet költségeken épített ingatlanokért. Ennek ellenére csaknem másfél évnek kellett elteltie ahhoz, hogy megszülessen az egymással szembeni követelésekről való kölcsönös lemondást rögzítő megállapodás. E dokumentumot Borisz Jelcin orosz elnök első magyarországi hivatalos látogatása során, 1992. november 11-én írták alá. Ezzel az aktussal végképp lezárult a szovjet csapatok csaknem fél évszázadig tartó magyarországi jelenléte.

SZ. BÍRÓ ZOLTÁN